

The Determinant Factors and Measurement Criteria for the Scope of States' Margin of Appreciation in the European Court of Human Rights Jurisprudence

ARTICLE INFO

DOI:10.48311/clr.2025.101619.0

Article Type

Research Article

Authors:

¹ Hasan Savari
ORCID: <https://0000-0003-3793-5064>

² Niloufar Ragheb
ORCID: <https://0000-0003-2496-216X>

Affiliation:

¹ Associate Professor in International Law, Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

² Ph.D. in International Law, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Correspondence:

Email: savari@modares.ac.ir

Article History:

Received: 2024/11/02

Received in Revised form: 2025/11/05

Accepted: 2025/12/12

Abstract

The implementation of obligations by states involves a certain margin of appreciation, but this right of states is not unlimited. In this regard, the European Court of Human Rights emphasizes that this right must be under the supervision of the Court. Nevertheless the Court's practice does not show a uniform approach to the scope of states' right. Based on the circumstances, subject matter and its background, the court declare governments have wide, narrow and limited margin of appreciation. The court at the same time, declare some criteria for acceptance of their measures in this framework. This research by descriptive-analytical method considered the court's approach to the effective factors on scope of state's margin of appreciation and Evaluation criteria applied on the wide and narrow margin of appreciation in its proceedings. The research concludes that determination of margin of appreciation scope is affected by various factors including the nature of claiming rights, disputed subject, beneficiaries and importance of matters. At the same time almost similar criteria by different content is used for wide and narrow margin of appreciation.

Keywords: Court Supervision, Interpretation Method, Nature of Right, Disputed Subject, Beneficiary Groups

مؤلفه‌های تعیین‌کننده و ملاک‌های سنجش گستره صلاحدید دولت‌ها در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر

حسن سواری^{۱*}، نیلوفر راغب^۲

۱. دانشیار گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. دانش‌آموخته دکتری رشته حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۴

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۸/۱۲

چکیده

اجرای تعهدات از سوی دولت‌ها متضمن نوعی اعمال حاشیه صلاحدید است. با این وجود این حق دولت‌ها نامحدود نیست. در همین راستا دیوان اروپایی حقوق بشر، تأکید دارد این حق باید تحت نظارت دیوان باشد. با وجود این، رویه دیوان رویکرد متحدالشکلی را نسبت به دامنه این حق دولت‌ها نشان نمی‌دهد. دیوان معمولاً با در نظر گرفتن اوضاع و احوال، موضوع و پیش‌زمینه هر پرونده اعلام می‌کند حدود اختیار دولت‌ها در اعمال این حق را تعیین می‌کند. در عین حال ضمن بررسی عملکرد دولت، معیارهایی را نیز برای پذیرش اقدامات آن‌ها در این چارچوب بیان می‌دارد. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی رویکرد دیوان نسبت به عوامل مؤثر بر حدود گستره صلاحدید دولت‌ها و معیارهای ارزیابی اعمال‌شده در حاشیه صلاحدید موسع و مضیق را در رویه این نهاد بررسی کرده است. تحقیق حاضر نتیجه می‌گیرد

Email: savari@modares.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

کپی‌رایت © ۲۰۲۶، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس (TMU Press). این مقاله به صورت دسترسی آزاد منتشر شده و تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 قرار دارد. بر اساس این مجوز، شما می‌توانید این مطلب را در هر قالب و رسانه‌ای کپی، بازنشر و بازآفرینی کنید و یا آن را ویرایش و بازسازی نمایید، به شرط آنکه نام نویسنده را ذکر کرده و از آن برای مقاصد غیرتجاری استفاده کنید.

عوامل متعددی از جمله ماهیت حق ادعایی، موضوع اختلاف و گروه‌های ذی‌نفع و اهمیت مسئله در تعیین گستره حاشیه صلاحید دولت‌ها مؤثر هستند. در عین حال معیارهای تقریباً مشابه با محتوای متفاوت برای حاشیه صلاحید موسع و مضیق اعمال شده است.

کلمات کلیدی: نظارت دیوان، روش تفسیر، ماهیت حق، موضوع اختلاف، گروه‌های ذی‌نفع.

۱. مقدمه

به دلایل مختلفی اسناد بین‌المللی موجد تعهد برای بازیگران بین‌المللی بعضاً حاوی واژگان و عباراتی هستند که با ابهام و به تبع آن مراتبی از انعطاف‌پذیری مواجه هستند. این امر، مسئله اعمال صلاحید در تعیین مفهوم و محتوای آن واژه یا عبارت و همین‌طور چگونگی اجرای آن از سوی بازیگران مرتبط؛ اعم از دولت‌های عضو و در مواردی نیز نهاد واضع آن قاعده همچون شورای امنیت در رابطه با قطعنامه‌های صادره از سوی این نهاد را مطرح می‌سازد.^۱ علیرغم پذیرش حق اعمال صلاحید نسبت به این‌گونه موارد، حدود و ثغوری برای اجتناب از خودسری دولت‌های عضو و بی‌اثر نمودن این مقررات باید در نظر گرفته شود. هر چند ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات اصولی را برای تفسیر معاهدات بیان می‌دارد، به نظر می‌رسد این اصول از شفافیت کافی برخوردار نبوده‌اند. این شرایط نیاز به شکل‌گیری معیارها و استانداردهایی برای تدقیق در این امر را ضروری نموده است. ماحصل این امر شکل‌گیری نهادی در حقوق بین‌الملل تحت عنوان حاشیه صلاحید می‌باشد. به واسطه عدم تدوین قواعدی جامع و متحدالشکل در قالب حقوق معاهده‌ای یا عرفی در رابطه با ابعاد این نهاد در حقوق بین‌الملل، نهادهای مختلف هر یک به فراخور صلاحیت

۱. این رویکرد تنها مختص به معاهدات نبوده و بعضاً در دیگر اسناد بین‌المللی از جمله قطعنامه‌های شورای امنیت نیز قابل مشاهده است؛ اما به جهت فقدان قواعد شفاف و جامع در خصوص مرجع صالح و حدود و ثغور آن در حقوق بین‌الملل، پاسخ قاطعی در رابطه با نهاد صالح برای اعمال صلاحید وجود ندارد. هرچند به نظر می‌رسد این خود شورای امنیت است که باید اقدام به اعمال صلاحید در تبیین منظور و شیوه اجرای قطعنامه‌های خود نماید اما در رویه شورا چنین امری به صراحت قابل ملاحظه نمی‌باشد. لذا اعمال حاشیه صلاحید از سوی نهاد مجری توصیه‌ها و تصمیمات شورای امنیت نیز خالی از وجه به نظر نمی‌رسد.

خود و ماهیت سندی که نیازمند اعمال صلاحدید در تبیین مفهوم و چگونگی اجرا می‌باشد، معیارها و استانداردهایی را عرضه کرده‌اند. از جمله این نهادها دیوان اروپایی حقوق بشر «از این پس دیوان» در رابطه با مقررات مندرج در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است.

دیوان^۲ ضمن پذیرش اصل حق دولت‌ها در اعمال صلاحدید نسبت به تعهدات کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، بر نامحدود نبودن این حق و نقش نظارتی خود بر ارزیابی آن اصرار داشته و برای این امر نیز معیارهایی را در رویه قضایی خود ارائه می‌دهد. بررسی رویه دیوان نشان می‌دهد، این نهاد در تمام موارد از الگوی یکسانی پیروی نکرده است. در مواردی قائل به حق حاشیه صلاحدید موسع و در مواردی مضیق بوده است و در این بستر نیز عواملی را معرفی می‌کند که در ارزیابی حدود گستره صلاحدید دولت‌ها باید مدنظر قرار گیرد. در این پژوهش بررسی می‌شود که رویکرد دیوان در خصوص عوامل مؤثر بر حدود گستره صلاحدید دولت‌ها چگونه است و معیارهای ارزیابی اعمال‌شده در حاشیه صلاحدید موسع و مضیق چگونه تفسیر می‌شوند.

۲. ماهیت دکترین صلاحدید دولت‌ها در دیوان اروپایی حقوق بشر

در بررسی گستره حاشیه صلاحدید دولت‌ها، اولین گام شناخت کلیات دکترین حاشیه صلاحدید با تمرکز بر درک دیوان اروپایی حقوق بشر از آن است. برای این منظور علاوه بر زمینه تاریخی پیدایش مفهوم اعمال صلاحدید، انواع آن و همین‌طور نقش دیوان در خصوص این دکترین بیان می‌شود.

۲-۱. پیشینه اعمال صلاحدید و انواع آن

دکترین صلاحدید نخستین بار در گزارش سال ۱۹۵۸ کمیسیون حقوق بشر اروپا در دعوی

۲. در این مقاله منظور از دیوان، دیوان اروپایی حقوق بشر (ECtHR) و منظور از کنوانسیون، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (ECHR) می‌باشد.

قبرس علیه بریتانیا به کار رفت و پس از آن نیز در شمار فراوانی از گزارش‌های کمیسیون مذکور مورد استفاده قرار گرفت. دیوان نیز برای اولین بار در قضیه ایرلند علیه بریتانیا به طور صریح به «حاشیه صلاحدید» اشاره کرد و اعلام کرد که مراجع دولتی برای اتخاذ تصمیم، هم در خصوص وجود وضعیت اضطراری و هم در خصوص ماهیت و گستره تخطی‌های لازم از کنوانسیون برای جلوگیری از وضعیت مذکور دارای حاشیه صلاحدید وسیعی هستند (موسی زاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۸). برخی نیز در رابطه با ظهور این نهاد حقوقی اظهار کرده‌اند که استفاده از دکتترین حاشیه صلاحدید اولین بار توسط کمیسیون اروپایی حقوق بشر ایجاد شد و با توجه به اینکه دیوان مفسر نهایی کنوانسیون است از این دکتترین استفاده نموده و استانداردهایی را برای اعمال آن که برای اجرای کنوانسیون حیاتی هستند، توسعه داد (O'Donnell, 1982: 474). حاشیه صلاحدید یکی از تکنیک‌های تفسیری دیوان است (Abdul Ainoko, 2022: 92). عواملی همچون موضوع دعوا یا ماهیت حق و هدف دولت از اعمال محدودیت‌ها می‌تواند در تعیین گستره صلاحدید دولت‌ها مؤثر باشند. دیوان بر این عقیده است که دامنه این حاشیه با توجه به شرایط، موضوع و پیشینه متفاوت خواهد بود (Negovanovic' and Others v. Serbia, 2022: 78)؛ بنابراین در هر پرونده‌ای، دیوان نوعی از اعمال صلاحدید دولت‌ها را به صورت موسع یا مضیق تعیین و اعلام کرده است. در مواردی هم بدون اشاره خاصی به میزان گستره صلاحدید، از عنوان اعمال صلاحدید خاص در عبارت‌پردازی‌ها استفاده کرده است. مطالعه در آرای دیوان بیانگر آن است که گستره صلاحدید دولت‌ها در غالب موارد به صورت موسع یا مضیق اعمال شده است. زمانی که حق مزبور در برخورداری مؤثر اشخاص از حقوق شخصی و کلیدی دارای ماهیت اساسی باشد، حاشیه مجاز تفسیر محدودتر و اما زمانی که کاربست سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی مطرح باشد، حاشیه مجاز تفسیر، فراخ‌تر خواهد بود (شریفی طرازکوهی، مبینی، ۱۳۹۳: ۸۶). نکته حائز اهمیت این است که در مواردی هم که اعمال صلاحدید گسترده است این واقعیت به معنای نامحدود بودن آن نباید تلقی شود.

حاشیه صلاحدید به عنوان ابزاری توصیف شده است که عملکرد آن فاقد یکنواختی است (Chagas, 2022: 5). بررسی مجموعه قضیه‌های مورد رسیدگی توسط دیوان نمایانگر این مطلب

است که این نهاد، در برخی حوزه‌ها قائل به آزادی عمل «موسع» دولت‌ها در قالب دکترین حاشیه صلاحید می‌باشد که معمولاً این حوزه‌ها برای حاکمیت کشورها و منافع ملی آن‌ها دارای اهمیت زیادی است و به طور سنتی، دولت‌ها در داخل کشور خود به بررسی آن‌ها می‌پردازند. این حوزه‌ها عبارتند از: ضرورت‌های عمومی، منافع اساسی، حفظ امنیت و نظم عمومی و حمایت از اخلاق و مذهب. برعکس، دکترین حاشیه صلاحید^۳ موسع که معمولاً به منافع ملی دولت‌ها مربوط می‌شود، در دکترین حاشیه صلاحید مضیق، ناظر به «حق»‌های بنیادین بشر هستند که دولت‌ها مکلف به رعایت و صیانت از آن‌ها می‌باشند (احمدی نژاد و امین‌الرعا، ۱۳۹۵: ۱۲۶-۱۲۵).

۲-۲. نقش دیوان اروپایی حقوق بشر در دکترین حاشیه صلاحید

دکترین تنها در شرایط بسیار استثنائی خاص و آن هم به صورت بسیار محدود نقش بازی می‌کند (موسوی و امین‌رعا، ۱۳۹۳: ۱۰۵). این شرایط استثنائی هنگامی است که متعهد بودن به حقوق مندرج در کنوانسیون موجب در معرض خطر قرار گرفتن منافع ملی دولت‌ها و حاکمیت آن‌ها گردد. از منظر دیگر تشخیص و ارزیابی اینکه آیا اختیارات و آزادی عملی برای دولت‌ها در یک پرونده وجود دارد یا خیر و اینکه حدود این اختیارات به چه میزان باشد تنها بر عهده دیوان اروپایی است (موسوی و امین‌رعا، ۱۳۹۳: ۱۰۵). در وهله اول خوددآوری دولت‌ها در این باره پذیرفته شده است به عبارت دیگر خود دولت‌ها تشخیص می‌دهند که آیا محدودیت‌های ایجادشده منطبق با کنوانسیون خاص بوده یا خیر و دیوان هم این تفسیر را پذیرفته است (Letsas, 2007: 85). در مقابل برخی دیگر براین باورند که مطابق مفاد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دولت‌ها می‌توانند پاره‌ای از حقوق مندرج در آن را محدود کنند (Luttichau, 1994: 106) مشروط بر اینکه محدودیت‌ها از اصول پیش‌بینی‌شده در رابطه با هر مقرره‌ی مندرج در آن سند پیروی کنند. بدیهی است نمی‌توان انتظار داشت که دولت‌ها در اعمال حاشیه صلاحید از اختیار مطلق

۳. لازم به توضیح است به دلیل تفاوت در ترجمه (Margin of Appreciation) در منبع مذکور به جای «حاشیه صلاحید» عبارت «حاشیه مجاز تفسیر» به‌کاررفته است.

برخوردار باشند. موضوع فعالیت احزاب و حدود مانیفست آن‌ها در ارتباط با منشور قانون اساسی ملی کشورها از موضوعات مشمول مقررات کنوانسیون مزبور بوده و با دامنه حاشیه صلاحیت دولت‌ها ارتباط پیدا کرده است به عنوان مثال کشور ترکیه و کمیسیون اتحادیه اروپا در موضوع انحلال حزب کمونیست، حزب آزادی و دموکراسی و حزب کار خلق ترکیه مناقشه نسبتاً طولانی داشته‌اند. کمیسیون مدعی مغایرت اقدامات دولت ترکیه در انحلال این احزاب به استناد حراست از امنیت ملی با مواد ۱۱ و ۱۰ کنوانسیون بوده است. این در حالی است که دولت ترکیه اصولاً معتقد بود که موضوع احزاب مشمول حکم ماده ۱۱ کنوانسیون نیست (عزیزی، حسینی محجوب، ۱۴۰۲: ۱۴۱-۱۴۳).^۴

یک رویه پذیرفته شده در حقوق بین‌الملل وجود دارد مبنی بر اینکه مقامات داخلی در موقعیت بهتری برای ارزیابی مشکلات و حفاظت از نظم نوین دموکراتیک ملی قرار دارند و باید از آزادی عمل کافی برای ارزیابی نیازهای جامعه خود در جهت ساخت اعتماد در نهادهای دموکراتیک جدید برخوردار باشند؛ مشروط بر اینکه دیوان هیچ چیز مبنی بر خودسری و عدم تناسب در این ارزیابی‌ها پیدا نکند (Christoffersen, 2011: 201)؛ این بدان معناست که دست دولت‌ها در تفسیر مقررات و الزامات بین‌المللی کاملاً باز نیست.

با توجه به نقش نظارتی دیوان بر عملکرد دولت‌های عضو کنوانسیون، تشخیص وجود و گستره اعمال صلاحیت از سوی دولت‌ها در زمره وظایف این نهاد قرار دارد. یکی از موضوعات بسیار مهم در دکتترین صلاحیت دولت‌ها، ارتباط مابین دکتترین صلاحیت و تفسیر معاهدات بین‌المللی می‌باشد. بر این اساس در صورت وجود این ارتباط، دولت‌های عضو معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی علاوه بر اینکه می‌بایست استانداردهای دکتترین صلاحیت را رعایت نمایند باید اصول و قواعد حاکم بر تفسیر معاهدات و نیز روش‌های تفسیر معاهدات را نیز مد نظر قرار دهند (کریم‌آبادی، ۱۳۹۸: ۳۴۴). در ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات در تفسیر

۴ برای اطلاع تفصیلی از نظر کمیسیون در ارزیابی اقدامات دولت ترکیه در انحلال احزاب به استناد حراست از منافع ملی و داشتن حاشیه صلاحیت دولت عضو رجوع شود به مقاله: عزیزی ستار، حسینی محجوب حسین، مفهوم امنیت ملی در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر، مجله پژوهشنامه حقوق تطبیقی، دوره ۷ شماره ۱ صص ۱۴۹-۱۲۹.

مقررات معاهده علاوه بر معیارهای حسن نیت، توجه به سیاق، هدف و منظور معاهده، معیارهای دیگری همچون موافقت‌نامه‌های مرتبط و هرگونه قواعد حقوق بین‌الملل قابل اعمال میان طرفین بیان شده است. در تفسیر تعهدات معاهده و نحوه اجرای آن علاوه بر قابلیت اعمال صلاحیدپذیری، این معیارها نیز می‌بایست مد نظر قرار گرفته شود. دیوان در آرای متعددی اظهار داشته که جهت تعیین گستره صلاحید دولت‌ها نسبت به مواد کنوانسیون شاخصه‌هایی وجود دارد. این بدین خاطر است که اگر دیوان احراز کند مداخله‌ای صورت گرفته به این پرسش بنیادین می‌پردازد که آیا مداخله بر اساس موازین مورد نظر کنوانسیون موجه است یا باید مداخله ناموجه تلقی شده و نقض مفاد کنوانسیون به شمار آید (ویژه و پویا، ۱۳۹۸: ۱۲). به همین منظور دیوان در رسیدگی‌های خود و رویه قضایی، معیارهایی را اعلام کرده که می‌تواند در شفاف‌سازی استانداردهای ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات درباره تفسیر که قرابت ماهوی قابل توجهی با دکترین حاشیه صلاحید دارد، مورد توجه و سودمند واقع شود؛ بنابراین می‌توان گفت نقش دیوان در دکترین حاشیه صلاحید در بستر احراز شرایط اعمال این دکترین از سوی دولت‌ها از جمله بررسی وجود هرگونه اجماع مشترک بین کشورهای عضو کنوانسیون اروپایی حقوق بشر حول ارزش‌های مشترک (Nyeronvwo komiti, 2023: 63) تعیین گستره و معیارهای اعمال حاشیه صلاحید و در نهایت ارزیابی سازگاری رفتار دولت با موازین معرفی شده تعریف شود.

۳. مؤلفه‌های مؤثر بر تعیین حدود گستره صلاحید دولت‌ها

همان‌طور که گفته شد رویکرد دیوان برای اعمال حاشیه صلاحید دولت‌ها در تمام موارد وسیع نبوده است. در مواردی نیز معتقد است که دولت‌ها از حاشیه صلاحید مضیقی برخوردار هستند. از بررسی رویه دیوان مشخص می‌گردد موضوعاتی همچون موضوع حق مورد تنازع، سبب اختلاف و خصوصیات ذی‌نفعان از جمله مواردی هستند که در احراز حدود گستره حاشیه صلاحید دولت‌ها مدنظر دیوان بوده است.

۳-۱. موضوع حق

پذیرش حاشیه صلاحدید موسع دولت‌ها از سوی دیوان در قضایای مختلفی قابل مشاهده است. یکی از مسائلی که در پذیرش این امر تأثیرگذار بوده، ماهیت حق مورد مناقشه بوده است. در قضیه پاسکیونلی و دیگران علیه سن‌مارینو درحالی‌که خواهان معتقد بود که قانون‌گذار سن‌مارینو با اعمال مجازاتی غیرمتناسب با هدف پیشگیری از انتشار ویروس، از حاشیه صلاحدید خود فراتر رفته است (Pasquinelli and Others v. San Marino, 2024: 81)، دیوان معتقد بود که حاشیه صلاحدید اعطاشده به دولت‌ها در این باره گستره فراخی باید داشته باشد (Pasquinelli and Others v. San Marino, 2024: 92). در پرونده اکرم‌کان و دیگران علیه ترکیه، دیوان اعلام کرد در مواردی که اعمال آزادی بیان یا اجتماعات با رفتار غیرقانونی که زندگی عادی و سایر فعالیت‌ها را مختل می‌کند، همراه باشد، دولت‌های متعاقد در اتخاذ اقدامات لازم جهت محدود کردن چنین رفتارهایی از حاشیه صلاحدید وسیعی برخوردار خواهند بود (Ekrem Can and Others v. Turkey, 2022: 91). در آرای دیگری نسبت به همین حقوق همچون پرونده کودرویچیوس و دیگران علیه لیتوانی و تارانکو علیه روسیه (Kudrevicius and Others v. Lithuania, 2015: 156; Taranenko v. Russia, 2014: 87) نیز این دیدگاه مورد تأیید قرار گرفته است. به نظر دیوان در جایی که اعتراض خواهان همراه با اعمال خشونت‌آمیز باشد و موجب اختلال در اجرای عدالت است نیز این امر به همان شکل معتبر است (Ekrem Can and Others v. Turkey, 2022: 91). در خصوص حق دسترسی نویسنده به اطلاعات طبقه‌بندی‌شده بخش حساس تاریخ کرواسی، دیوان اعلام کرد «امنیت ملی» یک مفهوم در حال تحول است و باید به کشورها در ارزیابی آنچه در یک زمان خاص خطری را نسبت به امنیت ملی در کشورشان ایجاد می‌کند حاشیه صلاحدید وسیعی اعطا شود (Liu v. Russia, 2011: 88; Šeks v. Croatia, 2022: 63). البته در رویه دیوان موارد خلاف این برداشت قابل مشاهده است (Yazar and Others v. Turkey, 2002: 48; Freedom and Democracy Party v. Turkey, 1999: 41; United Communist Party of Turkey and others v. Turkey, 1998: 57). حراست از «امنیت ملی» به عنوان یکی از موجبات محدودکننده نی‌نفعان در برخورداری از برخی حقوق بشری، در اسناد

متعدد مورد تأکید قرار گرفته است بدین توضیح که افراد و گروه‌ها حق ندارند به بهانه بهره‌مندی از حق و امتیازات در نظر گرفته‌شده خود، امنیت ملی جامعه را با خطر و تهدید مواجه سازند. از سوی دیگر، باید محتاط بود که اسب سرکش قدرت، به بهانه و دستاویز پاسداری از این ارزش‌ها اما در واقع برای حفظ منافع قدرت حاکم، حقوق و منافع گروه‌های غیرحاکم را پایمال نکند. نباید فراموش کرد که برخی اقدامات غیرانسانی حکومت‌ها به نام حفظ منافع ملی (و در واقع، حفاظت از منافع گروهی اقلیت از حاکمان) صورت گرفته است از جمله این اقدامات می‌توان به حبس طولانی‌مدت نلسون ماندلا به بهانه حفظ امنیت ملی آفریقای جنوبی اشاره کرد. مجازاتی که برای حفظ تسلط غیرانسانی سفیدپوستان بر سیاهان انجام گرفت؛ بنابراین باید مذاقه کرد که میان حفظ امنیت ملی راستین و برخورداری افراد از حقوق بشری، توازنی منصفانه برقرار کرد و هیچ‌یک را فدای دیگری نساخت (عزیزی، حسینی محجوب، ۱۴۰۲: ۱۳۳).

در پرونده‌ای مربوط به توقیف طولانی‌مدت خودروی متقاضی در پارکینگ پلیس، ذیل مقوله حق حفاظت از مال، که منجر به کاهش ده برابری ارزش خودرو شده بود دیوان اظهار داشت توقیف وسیله نقلیه به خودی خود قابل انتقاد نیست، به ویژه با توجه به حاشیه صلاحدید اعطاشده و مجاز طبق بند دوم ماده ۱ پروتکل شماره ۱ و رسیدگی کیفری علیه خواهان (Stolkowski v. Poland, 2021: 67). لیکن یکی از مواردی که در خصوص حفاظت از اموال می‌تواند مطرح باشد شرایط جبران خسارت از ناحیه دولت است. در این رأی دیوان به حاشیه صلاحدید موسع دولت در تعیین شرایط پرداخت غرامت اذعان داشته است (James and Others v. The United Kingdom, 1986: 54). رویه دیوان در موارد مشابه بیانگر حاشیه صلاحدید موسع دولت‌ها در اجرای سیاست‌های اقتصادی است (Zaklan v. Croatia, 2021: 93). به زعم دیوان مقامات ملی به دلیل آگاهی مستقیم از نیازهای جامعه نسبت به قاضی بین‌المللی در موقعیت بهتری برای شناسایی منافع جامعه قرار دارند. از این جهت دیوان به قضاوت قانون‌گذار در مورد آنچه به نفع عموم است احترام می‌گذارد مگر اینکه اعمال حاشیه صلاحدید آشکارا بدون پایه و اساس معقول باشد (The Former King of Greece and Others v. Greece, 2000: 87). در خصوص تعیین بهترین ابزار برای حمایت از یک حق نیز دیوان حاشیه صلاحدید گسترده‌ای به

دولت‌ها اعطا کرده است (Evans v. the United Kingdom, 2007: 77).

در یک قضیه دولت فرانسه به عنوان ثالث وارد بر این عقیده بود که دولت با توجه به ماهیت منفعت در معرض خطر یعنی حمایت از سلامت عمومی، ماهیت اضطراری^۵ و غیرقابل پیش‌بینی بحران پاندمی، باید حاشیه صلاحدید موسعی داشته باشد (Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland, 2023:97). در این پرونده دیوان با اذعان به اینکه دولت‌ها در موقعیت بهتری برای تصمیم‌گیری در این خصوص یعنی چه چیزی یک منفعت عمومی است، قرار دارند تأیید می‌کند که در این زمینه حاشیه صلاحدید اعطایی به دولت‌ها باید موسع باشد (CGAS) v. Switzerland, 2023: 160). در نهایت، به قضیه دیاکونسا علیه رومانی اشاره می‌کنیم که دیوان در آن اعلام می‌کند که معمولاً در موضوعات مربوط به سیاست عمومی شامل سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی و مراقبت بهداشتی دولت‌های عضو کنوانسیون مجاز به اعمال حاشیه صلاحدید موسعی هستند (Diaconeasa v. Romania, 2024: 48).

در خصوص محدود بودن گستره صلاحدید دولت‌ها دیوان نظرات جالب توجهی داشته است که ناشی از ماهیت موضوع اختلاف بوده است در پرونده وای علیه لهستان درباره تغییر جنسیت (وای) از زن به مرد و تغییر نام وی، این موضوع به شکل حاشیه‌نویسی در شناسنامه وی درج شده بود و خواهان پس از تولد فرزندش درخواست حذف این حاشیه‌نویسی از شناسنامه‌اش را کرده بود که در نهایت در فرایند دادگاه‌های داخلی لهستان با درخواست وی موافقت نشده بود. دیوان در این پرونده اعلام نمود در اجرای تعهد مثبت بر اساس ماده ۸، دولت‌ها از حاشیه صلاحدید معینی برخوردار هستند و مؤلفه‌هایی در این خصوص تأثیرگذارند. در مورد زندگی خصوصی زمانی که جنبه اساسی از وجود یا ماهیت یک فرد در خطر است، حاشیه صلاحدید دولت فراخ نمی‌تواند باشد (Y v. Poland, 2022: 76). در پرونده گودوین علیه انگلستان، هامالانن علیه فنلاند و ایکس‌ووی علیه هلند نیز به این موضوع پرداخته شده است (X and Y v.).

۵. اضطرار در حقوق فرانسه، موقعیتی که در آن یک شخصی به دلیل شرایط اقتصادی، طبیعی یا سیاسی که ملزم به اجبار به انعقاد قراردادی می‌شود؛ که اگر آن شرایط نبود هرگز آن را قبول نمی‌کرد (ابهری و همکاران، ۱۴۰۰: ۴).
۶. احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی

the Netherlands, 1985: 24 & 27; Hamalainen v. Finland, 2014: 67; Christine Goodwin (v. the United Kingdom, 2002: 90). یکی از آرای درخور توجه دیوان در پرونده فریتاس رنجل علیه پرتغال منعکس شده است. در این پرونده یک روزنامه‌نگار مدعی بود حق آزادی بیانش به دلیل اظهاراتی که در مورد انجمن‌های حرفه‌ای قضات در جلسه استماع کمیسیون پارلمانی داشته، نقض شده و مورد محکومیت و مجازاتی ناموجه و نامتناسب قرار گرفته است. دیوان در ارزیابی‌های خود اعلام کرد بر اساس بند ۲ ماده ۱۰ کنوانسیون^۷ در سخنرانی سیاسی یا موضوعات منافع عمومی محدودیت زیادی نباید اعمال گردد چرا که بر این اساس سطح بالایی از حمایت از آزادی بیان وجود دارد و دولت‌ها حق ندارند حاشیه صلاحیت گسترده‌ای در این باره به اجرا گذارند. دیوان در ادامه تأکید می‌کند معمولاً زمانی که اظهارات راجع به منافع عمومی به ویژه در مورد عملکرد قوه قضاییه است این سطح از حمایت باید حمایت و تضمین گردد (Baka v. Hungary, 2016: 159; Freitas Rangel v. Portugal, 2022: 50; Lindon,) (Otchakovsky-Laurens and July v. France, 2007: 46). با این حال اگر اعمال آزادی بیان متضمن خشونت علیه یک فرد یا مقام دولتی یا بخشی از جامعه باشد دولت‌ها حق دارند با اعمال حاشیه صلاحیت موسع مداخله نمایند (Surek v. Turkey, 1999: 61).

۲-۳. سبب اختلاف

موضوع سبب اختلاف نیز از دیگر عوامل تأثیرگذار است. رویکرد دیوان نشان می‌دهد که تأثیر سبب اختلاف هم باید مورد نظر باشد. در این باره یکی از شکایات مطروحه در دیوان به نقض مواد ۸^۸ و نقض ماده ۱۴^۹ در ارتباط با ماده ۸ کنوانسیون، راجع به اختلافات بین خواهان و شریک زندگی سابقش و تصمیمات اداری مربوطه در رابطه با سرپرستی فرزندی که از رحم

۷. آزادی بیان

۸. احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی

۹- منع تبعیض

جایگزین^{۱۰} در بارداری خارج از کشور متولد شده است، ارتباط قابل توجه است. دیوان در این پرونده تأکید می‌کند که موضوع رحم جایگزین، مسائل اخلاقی حساسی را در بر دارد که هیچ اجماعی بین دولت‌های متعاقد در مورد آن یافت نشده بنابراین دولت‌ها می‌تواند از حاشیه صلاحدید برخوردار باشند (A.M. v. Norway, 2017: 203; A.M. v. Norway, 2022: 131). دیوان تأکید می‌کند که نه تنها در مورد مجوز یا عدم مجوز استفاده از این روش کمکی بارداری بلکه در رابطه با به رسمیت شناختن رابطه قانونی پدر و فرزند در این مورد باید برای دولت‌ها حاشیه صلاحدید وسیعی قائل شد (Mennesson v. France, 2014: 79; A.M. v. Norway, Concurring Opinion of Judge O'leary, 2022: 12).

در رأی نگوانوویچ و دیگران علیه صربستان درخواست خواهان‌ها به تبعیض^{۱۱} اعمال شده از سوی دولت خوانده در اعطای جوایز به شطرنج‌بازان نابینا نسبت به ورزشکاران و شطرنج‌بازان صرب با یا بدون معلولیت ارتباط داشته است. از نظر دیوان در موارد معلولیت، حاشیه صلاحدید دولت‌ها در اعمال رفتار قانونی متفاوت به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد (Glor v. Switzerland, 2009: 84). دیوان بیان داشت دولت‌های متعاقد در ارزیابی اینکه آیا تفاوت‌ها در موقعیت‌های مشابه رفتار متفاوت را توجیه می‌کند یا خیر از حاشیه صلاحدید خاصی برخوردارند. دامنه این حاشیه با توجه به شرایط، موضوع و پیشینه آن متفاوت خواهد بود (Stummer v. Austria, 2011: 88).

۳-۳. خصوصیات ذی‌نفع پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

دیوان ضمن اعمال رویکرد موسع به حاشیه صلاحدید در خصوص حق انتخابات آزاد، در عین حال تأکید می‌کند اگر محدودیت در حق رأی بر یک گروه آسیب‌پذیر در جامعه مانند معلولان

۱۰. در این پرونده موضوع حق به (زندگی خصوصی و خانوادگی) اشاره دارد که از موارد حاشیه صلاحدید مضیق می‌باشد اما سبب اختلاف که در خصوص (سرپرستی فرزند از رحم جایگزین) است بر موضوع حق اثر گذاشته و دیوان قائل به حاشیه صلاحدید موسع شده است.

11. ECHR, Protocol No. 12, Art.1. General prohibition of discrimination.

ذهنی منجر به تبعیض قابل توجهی شود، حاشیه صلاحدید دولت به طور قابل توجهی محدود می‌شود (Anatoliy Marinov v. Bulgaria, 2022: 44; Alajos Kiss v. Hungary, 2010: 42). این رویکرد نشان می‌دهد علاوه بر موضوع حق، خصوصیات ذی‌حق نیز در تعیین گستره حاشیه صلاحدید تأثیرگذار است.

برای درک بهتر اعمال صلاحدید مضیق به مطالعه ماده ۱۴ کنوانسیون در خصوص منع تبعیض و به طور اخص تبعیض بر مبنای جنسیت در رویه دیوان اروپایی می‌پردازیم. مسئله تمایز میان رفتار تبعیض‌آمیز با رفتار متفاوت در بستر اعمال حاشیه صلاحدید از سوی دولت‌ها از جمله موضوعاتی است که در این قسمت می‌توان مورد اشاره قرار داد. این مسئله از جمله موضوعاتی است که ابعاد آن در پرونده‌های مختلفی مورد بررسی دیوان قرار گرفته است. بر اساس رویه مستقر دیوان در رابطه با موضوعات مربوط به ماده ۱۴ [در خصوص منع تبعیض] بایستی در رفتار با افراد در وضعیت‌های مشابه تفاوت وجود داشته باشد. دیوان در عین حال که معتقد است تنوع گستره حاشیه صلاحدید دولت تابعی از اوضاع و احوال، موضوع و زمینه آن است (Petrovic v Austria, 1998: 38).

، بر این باور هم هست که کشورهای عضو در بررسی اینکه آیا تفاوت در شرایط مشابه توجیه‌کننده رفتار متفاوت می‌باشد یا خیر و تا چه میزان تفاوت [مذکور] موجه است، از حاشیه صلاحیدیی برخوردارند (Burden v. the United Kingdom, 2008: 60; Schalk and Kopf v. Austria, 2013: 98). با این وجود رویه دیوان نشان می‌دهد این نهاد در بستر حاشیه صلاحدید مرزی را میان رفتار تبعیض‌آمیز و غیرتبعیض‌آمیز مشخص کرده است. به عقیده دیوان در مواردی که تفاوت رفتار بر مبنای جنس یا منشأ جنسی است حاشیه صلاحدید دولت محدود می‌باشد (Karner v. Austria, 2003: 41).

۴. ملاک‌های سنجش مقبولیت اعمال حاشیه صلاحدید دولت‌ها

در کنار تعیین حدود گستره صلاحدید دولت‌ها، دیوان استانداردهایی را نیز بیان می‌دارد که

دولت‌ها در اعمال حاشیه صلاحدید باید رعایت کنند. در این قسمت پرکاربردترین معیارهای ارزیابی در اعمال حاشیه صلاحدید موسع یا مضیق دولت‌ها بررسی می‌شود.

۴-۱. اجرای مؤثر قاعده حقوقی

در خصوص اعمال صلاحدید موسع، دیوان اظهار می‌دارد: اعمال صلاحدید از سوی دولت‌ها باید به نحوی باشد که حق مورد بحث به گونه‌ای محدود نشود که به ماهیت و اساس آن لطمه‌ای وارد شود و اثربخشی و کارایی لازم را نداشته باشد. اعمال محدودیت در نتیجه‌ی اعمال صلاحدید می‌بایست با هدف مشروع و با ابزار متناسب آن صورت گیرد (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium, 1987: 52; Anatoliy Marinov v. Bulgaria, 2022: 46; Selahattin Demirtas v. Turkey, 2020: 387).

طبق نظر دیوان برای به چالش کشیدن نظر مقامات ملی در خصوص مفهوم امنیت ملی و اعلام خطر نسبت به آن، مفاهیم قانونمندی و حاکمیت قانون در یک جامعه دموکراتیک ایجاب می‌کند که اقداماتی که بر حقوق اساسی بشر تأثیر می‌گذارد تحت رسیدگی یک مرجع صلاحیت‌دار برای بررسی دلایل تصمیم قرار گیرد (Šeks v. Croatia, 2022: 64; Yam v. the United Kingdom, 2020: 56; Janowiec and Others v. Russia, 2013: 213).

دیوان تأکید می‌کند برای ارزیابی تناسب اقدامات محدودکننده‌ی آزادی بیان، عادلانه بودن دادرسی و ضمانت‌های شکلی خواهان از مواردی است که می‌بایست مدنظر قرار گیرد. دیوان رویه تصمیم‌گیری ملی (داخلی) را مورد بررسی قرار می‌دهد تا اطمینان حاصل کند که تضمین کافی برای حمایت از منافع شخص در نظر گرفته شده است (Fitt v. the United Kingdom, 2000: 46; Baka v. Hungary, 2016: 161; Šeks v. Croatia, 2022: 65; Republic, 2017: 149).

هنگامی که محدودیت‌هایی بر آزادی بیان اعمال می‌شود نباید موجب از دست دادن مفهوم این حق گردد بلکه باید در چارچوب قانون، متناسب و ضروری در یک جامعه دموکراتیک و فقط

۱۲. اجرای تعهدات اعم از قراردادی یا غیر قراردادی، مبنای نظام اجتماعی است و در نتیجه، الزام مستقیم و غیرمستقیم متعهد به انجام تعهد، تأمین‌کننده اساس این نظام است. اگر متعهد متخلف را که علاقه‌ای به اجرای قراردادی نشان نمی‌دهد، نتوان ملزم به اجرای تعهد خویش کرد، تکلیف و تعهد در روابط حقوقی و اجتماعی، مفهوم خود را از دست خواهد داد. (نعیمی، ۱۴۰۱: ۱۲۲)

برای اهداف مشخص اعمال گردد (Bakircioglu, 2007: 719).

۲-۴. هدف مشروع

به طور کلی منظور از هدف مشروع؛ وجود ارتباط منطقی و سنخیت میان اقدامات انجام‌شده با هدفی است که دنبال می‌شود. با توجه به اینکه ماهیت کنوانسیون، احترام به کرامت و آزادی‌های انسان است، دیوان در پرونده‌هایی که با حقوق فردی اشخاص مواجه است غالباً حاشیه صلاحدید مزیقی را برای دولت‌ها قائل می‌باشد. در اعمال صلاحدید محدود، معیارهایی به تناسب موضوع پرونده و یا ماهیت حق از سوی دیوان بیان گردیده است. نکته قابل توجه در تفاوت رفتار با افراد در شرایط یکسان وجود «دلیل شفاف و منطقی» در اعمال این تبعیض است (Negovanovic' and Others v. Serbia, 2022: 92). مداخله در آزادی بیان توسط دولت‌ها و اعمال حاشیه صلاحدید می‌بایست بیانگر یک رابطه منطقی از تناسب بین محدودیت در حق آزادی بیان و هدف مشروع دنبال شده باشد (Freitas Rangel v. Portugal, 2022: 62). همچنین دیوان بر این عقیده است که نظارت وی محدود به تشخیص این نیست که دولت خواننده صلاحدید خود را معقول، با دقت و با حسن نیت انجام داده باشد بلکه باید بررسی کند تناسبی با هدف مشروعی که دولت دنبال می‌کند وجود داشته باشد و آیا دلایل ارائه‌شده توسط مقامات ملی برای توجیه مرتبط و کافی می‌باشد یا خیر؟ (Morice v. France, 2015: 124; Medzlis Islamske) (Zajednice Brcko and Others v. Bosnia and Herzegovina, 2017: 75).

جهت درک روشن‌تری از عملکرد دیوان در خصوص استانداردها و معیارهای به کار گرفته‌شده در اعمال صلاحدید محدود دولت‌ها، در این قسمت رویه دیوان مرتبط با ماده ۱۴ کنوانسیون در مورد منع تبعیض و به طور اخص تبعیض بر مبنای جنسیت مورد بررسی قرار می‌گیرد. رویه دیوان تأکید دارد تفاوت رفتار در صورتی تبعیض‌آمیز است که هیچ دلیل عینی و معقولی برای آن نیست. به دیگر سخن اگر [این تفاوت رفتار] از هدف مشروعی پیروی نکند یا اگر ارتباط منطقی میان وسیله به‌کاررفته و هدف مورد نظر وجود نداشته باشد [رفتار تبعیض‌آمیز محسوب می‌شود] (Vallianatos and Others v. Greece, 2013:76). این مسئله در

رویه سابق دیوان از جمله در پرونده شاکیل علیه انگلستان نیز قابل مشاهده است (Shackell v. the United Kingdom, 2000). به همین جهت نیز در پرونده سالگوايرو داسیلواموتا علیه پرتقال دیوان به این نتیجه رسید که تناسبی میان اعمال و اهدافی که دنبال می‌شده است وجود ندارد (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, 1999: 36). به عقیده دیوان واژه تبعیض در چارچوب ماده ۱۴ کنوانسیون شامل مواردی می‌شود که با فرد یا گروهی، بدون توجیه مناسبی، رفتاری نامناسب‌تر از دیگران می‌شود (Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom, 1985: 82). به عقیده دیوان در مواردی همانند تفاوت رفتار بر مبنای جنس، تفاوت رفتار بر مبنای منشأ جنسیتی^{۱۳} نیز نیازمند «دلایلی به طور ویژه مهم و متقاعدکننده» برای توجیه است (Vallianatos and Others v. Greece, 2013:77).

در تفسیر عبارت مذکور می‌توان به پرونده شاکیل علیه انگلستان (Shackell v. the United Kingdom, 2000) در خصوص تفاوت رفتار در اعطای مزایای تأمین اجتماعی میان خواهان که دارای یک رابطه طولانی خارج از ازدواج بوده با بیوه‌ای در شرایط مشابه، اشاره کرد. دیوان این تفاوت رفتار را به این علت موجه دانست که ازدواج نهادی است که به عنوان یک وضعیت اعطاکننده شرایط خاص به طرفین آن به طور گسترده‌ای پذیرفته شده است. لذا ترویج ازدواج از طریق اعطای منافع محدودی به زوجین نمی‌تواند خارج از دامنه حاشیه صلاحیت اعطاشده به دولت‌ها تلقی شود و معافیت‌های مالیات بر ارث برای زوجین یک هدف مشروع، یعنی ترویج یک رابطه باثبات از طریق اعطای تمهیدات تأمین مالی بعد از مرگ برای همسران بازمانده را دنبال می‌کرده است (Burden v. the United Kingdom, 2008: 47). لذا به عقیده دیوان این کشور نمی‌تواند به واسطه اعمال نظام مالیاتی که با هدف ترویج ازدواج طراحی شده است و امکان دسترسی به مزایای مالی برای ازدواج، مورد انتقاد قرار گیرد.

در مواردی که حاشیه صلاحیت اعطایی به دولت‌ها مضیق است؛ از جمله موقعیت‌هایی که تفاوت رفتار بر اساس جنس یا منشأ جنسی است، اصل تناسب صرفاً مقرر نمی‌دارد که اقدام انتخابی در اصل برای دستیابی به آن هدف مناسب است، بلکه علاوه بر آن باید ثابت شود که

13. sexual orientation.

برای دستیابی به آن هدف ضروری نیز هست (Karner v. Austria, 2003: 41). به بیان دیگر، در مواردی که موضوع اعمال حاشیه صلاحدید، برای تعیین مرزهای میان تفاوت رفتار موجه با اقدام تبعیض‌آمیز است، رویه دیوان نشان می‌دهد که ۱- حاشیه صلاحدید اعطاشده به دولت‌ها محدود است. ۲- باید یک هدف مشروع دنبال شود. ۳- رفتار مذکور باید از دلایلی وزین و به طور خاص متقاعدکننده برخوردار باشد. ۴- صرف اینکه آن تفاوت رفتار برای دستیابی به آن هدف مناسب است کفایت نمی‌کند، بلکه لازم است تا برای رسیدن به آن هدف مشروع ضروری نیز باشد. به همین جهت در مطالعه موردی حاشیه صلاحدید نسبت به تفاوت رفتارهای مبتنی بر جنسیت یا منشأ جنسی در عین حال که دیوان بر این عقیده است که تفاوت رفتار صرفاً بر مبنای ملاحظات منشأ جنسی بر اساس کنوانسیون غیرقابل‌پذیرش است (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, 1999: 36)، اساس وجود حاشیه صلاحدید بر مبنای جنسیت یا منشأ جنسی را در صورتی که معیارهای مذکور رعایت شود، با گستره محدود پذیرفته است.

۳-۴. معیار «تعالل» میان حقوق فرد و جامعه

در رابطه با حق احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی دیوان از دولت‌ها می‌خواهد در اعمال صلاحدید، تصمیمات و اقداماتی اتخاذ کنند که با توجه به شرایط پرونده مرتبط و متناسب باشد (A.M. v. Norway, 2022: 121). در یکی از آرا دیوان اذعان داشته است که با توجه به حاشیه صلاحدید موسع دولت در تعیین شرایط پرداخت غرامت، آیا شرایطی که دولت در نظر گرفته است در چارچوب حاشیه صلاحدید است یا خیر؟ (Stolkowski v. Poland, 2021: 80) دیوان بیان می‌دارد در اعمال صلاحدید دولت در خصوص توقیف یا مصادره اموال اشخاص در تطابق با ماده ۱ پروتکل ۱ کنوانسیون^{۱۴}، آسیب وارده نباید بیشتر از آن چیزی که اجتناب‌پذیر است، باشد (Stolkowski v. Poland, 2021: 67). برای تعیین اینکه آیا خسارت حاصله اجتناب‌ناپذیر بوده یا خیر، می‌بایست روشن شود آیا توقیف اموال به مدت طولانی معقول بوده و آیا در شرایط نگهداری از طرف دولت دقت و تضمین کافی به عمل آمده است یا خیر؟ (Stolkowski v. Poland, 2021:)

14. Protection of property.

68) در نهایت اینکه تعادل عادلانه بین حمایت از حق مالکیت و الزامات منافع عمومی باید برقرار باشد (81: *Stolkowski v. Poland*, 2021). توجه به معیار هدف مشروع و برقراری توازن منصفانه بین حق مالکیت و منافع عمومی از موضوعات کلیدی در بررسی‌های دیوان در خصوص ماده ۱ پروتکل ۱ می‌باشد (*Alisic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia*,) (Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2014: 107).

دیوان اعلام می‌کند که در خصوص اعمال حاشیه صلاحدید موسع دولت‌ها در اجرای سیاست‌های اقتصادی به قضاوت قانون‌گذار در تبیین مفهوم منافع عمومی احترام می‌گذارد مگر آنکه عملکرد دولت آشکارا از مبانی معقول تهی باشد (149: *Broniowski v. Poland*, 2004). در پرونده بیلو علیه اتریش، دیوان در عین حال که اظهار می‌دارد اعمال مجازات انتظامی به دلیل انتشار اظهاراتی در مورد مؤثر نبودن واکسیناسیون و جاهتی ندارد؛ معیار ایجاد یک تعادل عادلانه میان منافع عموم و آزادی‌های خواهان را در تعیین حاشیه صلاحدید دولت‌ها به عنوان شاخص ارزیابی مورد تأکید قرار داده است (46: *Bielau v. Austria*, 2024).

۵. نتیجه‌گیری

جهت گسترش میزان پیوستن دولت‌ها به معاهدات بین‌المللی و اجرای تعهدات مندرج در آن‌ها، دولت‌ها نیازمند سطحی از آزادی عمل و انعطاف هستند. آزادی عمل دولت‌ها موجب می‌شود تا بتوانند در خصوص نحوه‌ی اجرای تعهدات یا تفسیر مقررات اعمال صلاحدید نمایند. با این وجود اعطای چنین اختیاری نامحدود نیست و می‌بایست در اعمال آن معیارهایی رعایت گردد. اولین مسئله تعیین میزان گستره اعمال صلاحدید است. عواملی همچون موضوع حق یا ماهیت دعوا، خصوصیات ذی‌نفع و سبب اختلاف در میزان گستره صلاحدید مؤثرند. دیوان در رویه خود اظهار می‌دارد که دامنه صلاحدید بر اساس شرایط، موضوع و پیشینه متفاوت است. در رویه دیوان در غالب موارد از دو الگوی موسع یا مضیق در خصوص گستره اعمال صلاحدید پیروی شده است. مواردی نیز وجود دارد که در آن‌ها دیوان هیچ اشاره خاصی به میزان دامنه صلاحدید نداشته و فقط با عنوان حاشیه صلاحدید معین یا خاص یاد شده است. به طور کلی

در حوزه‌هایی که بیشتر راجع به منافع ملی دولتهاست، اعمال صلاحدید موسع و در حوزه‌هایی که بیشتر با حقوق فردی افراد مرتبط است اعمال صلاحدید محدود می‌باشد.

موضوع دیگر، معیارهایی هست که دیوان در بررسی‌های خود مشخص ساخته و می‌بایست از سوی دولتها در اعمال صلاحدید مدنظر قرار گیرد. این معیارها متنوع‌اند و در آرای مختلف به تناسب موضوع پرونده و شرایط حاکم بر آن از سوی دیوان اعلام شده است. در خصوص معیارهای به‌کاررفته از سوی دیوان در مواجهه با اعمال صلاحدید موسع یا مضیق دولتها، باید توجه داشت که این استانداردها در روند رسیدگی‌های دیوان ایجاد و اعلام شده‌اند و به خاطر تعدد شعب رسیدگی دیوان و تغییر دوره‌ای قضات، این معیارها در پرونده‌ها از روند ثابتی برخوردار نیستند. نکته بسیار حائز اهمیت توجه به نوع معیارهای به‌کاررفته در رویه دیوان است. نظر به بررسی‌های صورت گرفته در این تحقیق نتیجه گرفته شد تفکیک خاصی در خصوص نوع معیارها در گستره صلاحدید موسع و مضیق وجود ندارد و تا حدود زیادی این معیارها با یکدیگر همپوشانی دارند و معیارهایی همچون اجرای مؤثر قاعده حقوقی، تناسب اقدامات با هدف مشروع و تعادل میان منافع فرد و جامعه که از مهم‌ترین و کاربردی‌ترین معیارهای سنجش دیوان هستند در اعمال و سنجش هر دو نوع گستره مشاهده شد.

در واقع به دلیل آنکه حاشیه صلاحدید و مسائل مربوط به آن موضوعات تفسیرپذیری هستند، نوع تفسیر و شرایط حاکم بر یک موضوع است که به نوعی تعیین‌کننده گستره مجاز اعمال صلاحدید و معیارهای حاکم بر آن است. به طور کلی به نظر می‌رسد اصول تفسیر معاهدات در ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات را می‌توان در ورای معیارهای سنجش دیوان مشاهده کرد. اصول تفسیر در ماده ۳۱ کنوانسیون تا حدودی چارچوب آزادی عمل دولتها در اعمال صلاحدید را مشخص کرده‌اند اما فاقد شفافیت کافی هستند. مد نظر قراردادن هدف و منظور معاهده و اجرای مؤثر آن در تمام موارد به چشم می‌خورد. در نهایت اینکه رعایت معیارهای اعمال صلاحدید از سوی دولتها و نظارت دیوان بر مطابقت رفتار دولتها با این معیارها، تکمیل و شفاف‌سازی اصول تفسیر در ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات می‌باشد.

۶. فهرست منابع

۱-۶. منابع فارسی

- ۱- ابهری، حمید؛ مهرداد پاکزاد و محمد مهدی پور (۱۴۰۰). «مفهوم و تأثیر اکراه در مسئولیت مدنی در حقوق ایران و فرانسه»، *فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، شماره ۳ دوره ۲۵، صص ۲۱-۱-۲۰.1001.1.22516751.1400.25.3.3.2.
- ۲- احمدی‌نژاد، مریم و یاسر امین‌الرعايا (۱۳۹۵). «ماهیت حقوقی دکترین حاشیه مجاز تفسیر»، *نشریه سیاست خارجی*، شماره ۲ سال ۳۰، صص ۱۳۹-۱۱۵.
- ۳- شریفی طرازکوهی، حسین و جواد مبینی (۱۳۹۳). «دکترین حاشیه مجاز تفسیر در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، شماره ۴۴ سال ۱۶، صص ۱۰۳-۷۳.
- ۴- عزیزی، ستار و حسین حسینی محجوب (۱۴۰۲). «مفهوم امنیت ملی در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر»، *پژوهشنامه حقوق تطبیقی*، شماره ۱ دوره ۷، صص ۱۴۹-۱۲۹.
- ۵- کریم‌آبادی، محمدصادق (۱۳۹۸). «جایگاه حقوقی دکترین دولت‌ها در تفسیر معاهدات بین‌المللی»، *فصلنامه بین‌المللی قانون‌یار*، شماره ۹ دوره ۳، صص ۳۷۰-۳۴۳.
- ۶- موسی‌زاده، رضا؛ و محمدرضا سبجانی و حسین شریفی طرازکوهی و سعید منصوری (۱۳۹۹). «مفهوم و جایگاه صلاحدید در حقوق بین‌الملل»، *فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، شماره ۴۷ سال ۱۳، صص ۲۶-۱.
- ۷- موسوی، سیدفضل‌الله و یاسر امین‌الرعايا (۱۳۹۳). «بررسی حدود اختیارات کشورهای اروپایی در ممنوع کردن حجاب با تکیه بر دکترین صلاحدید دولت‌ها»، *نشریه مطالعات زن و خانواده*، شماره ۱ دوره ۲، صص ۱۱۶-۹۳. <https://dx.doi.org/10.22051/jwfs.2014.1517>
- ۸- نعیمی، سید مرتضی (۱۴۰۱). «فلسفه الزام‌آور بودن قرارداد: بررسی تطبیقی در نظام حقوقی کامن‌لا و حقوق ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، شماره ۴ دوره ۲۶، صص ۱۳۶-۱۱۰.

۹- ویژه، محمدرضا و رضوان پویا (۱۳۹۸). «تعارض حقوق فردی و اخلاق عمومی در پرتو رویه دیوان اروپایی حقوق بشر»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، شماره ۶۲ دوره ۲۰، صص ۳۷-۹. <https://doi.org/10.22054/qjpl.2018.27503.1688>

۲-۶. منابع انگلیسی

A) Articles

- 10- Abdul Ainoko, Aduku (2022). "The Margin of Appreciation Doctrine and the European Court of Human Rights: The Inconsistent Application in the Interpretation of the Right to Freedom of Expression and the Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion", *Strathclyde Law Review*, Issue1 Vol5, pp. 91-111. <https://www.strathclydelawreview.com>
- 11- Bakircioglu, Onder (2007). "The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases", *German Law Journal*, Issue7 Volume8, pp. 711-733. <https://doi.org/10.1017/S2071832200005885>
- 12- Chagas, Carolina A (2022). "Balancing Competences and the Margin of Appreciation: Structuring Deference at the ECtHR", *ICL Journal*, Issue1 Vol16, pp. 1-26. <https://doi.org/10.1515/icl-2021-0009>
- 13- Luttichau, A. Marie (1994). "What Is the Meaning and Effect of the Principle of Margin of Appreciation within the Jurisprudence of the European Court of Human Rights? Is the Principle Compatible with the Concept of Effective Protection of Rights?", *B.L.J.* vol26.
- 14- Nyeronwo Komiti, Peter (2023). "The Doctrines of Margin of Appreciation and Evolutive Interpretation: A Review of the European Court of Human Rights", *Journal of Policy & Governance*, Issue02 vol03, pp. 59-69. 10.33002/jpg030203
- 15- O'Donnell, Thomas A (1982). "The Margin of Appreciation Doctrine: Standards in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *Human Rights Quarterly*, No4 Vol4, pp. 474-496.

B) Books

- 16- Christoffersen, Jonas and Madsen Mikael Rask (2011). *The European Court of*

Human Rights between Law and Politics, London, Oxford University Press.

17- Letsas, George (2007). *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*, London, Oxford University Press.

C) Cases

- 18- (24622/22) (29 August 2024), (ECtHR, Pasquinelli and Others v. San Marino)
- 19- (20007/22) (27 August 2024), (ECtHR, Bielau v. Austria)
- 20- (53162/21) (20 February 2024), (ECtHR, Diaconeasa v. Romania)
- 21- (21881/20) (27 November 2023), (ECtHR, Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland)
- 22- (74131/14) (17 February 2022), (ECtHR, Y v. Poland)
- 23- (10613/10) (8 March 2022), (ECtHR, Ekrem Can and Others v. Turkey)
- 24- (78873/13) (11 January 2022), (ECtHR, Freitas Rangel v. Portugal)
- 25- (26081/17) (15 February 2022), (ECtHR, Anatoliy Marinov v. Bulgaria)
- 26- (39325/20) (3 February 2022), (ECtHR, Šeks v. Croatia)
- 27- (30254/18) (24 March 2022), (ECtHR, A.M. v. Norway)
- 28- (29907/16 and 3 others – see appended list) (25 January 2022), (ECtHR, Negovanovic' and Others v. Serbia)
- 29- (58795/15) (21 December 2021), (ECtHR, Stolkowski v. Poland)
- 30- (57239/13) (16 December 2021), (ECtHR, Zaklan v. Croatia)
- 31- (14305/17) (22 December 2020), (ECtHR, Selahattin Demirtas v. Turkey)
- 32- (31295/11) (16 January 2020), (ECtHR, Yam v. the United Kingdom)
- 33- (37452/02) (7 July 2011), (ECtHR, Stummer v. Austria)
- 34- (37553/05) (15 October 2015), (ECtHR, Kudrevicius and Others v. Lithuania)
- 35- (19554/05) (15 May 2014), (ECtHR, Taranenko v. Russia)
- 36- (38832/06) (20 May 2010), (ECtHR, Alajos Kiss v. Hungary)
- 37- (29157/09) (26 July 2011), (ECtHR, Liu v. Russia)
- 38- (25358/12) (24 January 2017), (ECtHR, Paradiso and Campanelli v. Italy)
- 39- (65192/11) (26 June 2014), (ECtHR, Mennesson v. France)
- 40- (8793/79) (21 February 1986), (ECtHR, James and Others v. The United Kingdom)
- 41- (31443/96) (22 June 2004), (ECtHR, Broniowski v. Poland)

- 42- (60642/08) (16 July 2014), (ECtHR, Alisic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia)
- 43- (25701/94) (23 November 2000), (ECtHR, the Former King of Greece and Others v. Greece)
- 44- (6339/05) (10 April 2007), (ECtHR, Evans v. the United Kingdom)
- 45- (9267/81) (2 March 1987), (ECtHR, Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium)
- 46- (55508/07 and 29520/09) (21 October 2013), (ECtHR, Janowiec and Others v. Russia)
- 47- (20261/12) (23 June 2016), (ECtHR, Baka v. Hungary)
- 48- (29777/96) (16 February 2000), (ECtHR, Fitt v. the United Kingdom)
- 49- (35289/11) (19 September 2017), (ECtHR, Regner v. the Czech Republic)
- 50- (28957/95) (11 July 2002), (ECtHR, Christine Goodwin v. the United Kingdom)
- 51- (37359/09) (16 July 2014), (ECtHR, Hamalainen v. Finland)
- 52- (8978/80) (26 March 1985), (ECtHR, X and Y v. the Netherlands)
- 53- (13444/04) (30 April 2009), (ECtHR, Glor v. Switzerland)
- 54- (21279/02 and 36448/02) (22 October 2007), (ECtHR, Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France)
- 55- (26682/95) (8 July 1999), (ECtHR, Surek v. Turkey)
- 56- (Reports of Judgments and Decisions 1998-II) (27 March 1998), (ECtHR, Petrovic v Austria)
- 57- (13378/05) (29 April 2008), (ECtHR, Burden v. the United Kingdom)
- 58- (30141/04) (24 June 2010), (ECtHR, Schalk and Kopf v. Austria)
- 59- (19010/07) (19 February 2013), (ECtHR, X and Others v. Austria)
- 60- (40016/98) (24 July 2003), (ECtHR, Karner v. Austria)
- 61- (29369/10) (23 April 2015), (ECtHR, Morice v. France)
- 62- (17224/11) (27 June 2017), (ECtHR, Medzlis Islamske Zajednice Brcko and Others v. Bosnia and Herzegovina)
- 63- (29381/09 and 32684/09) (7 November 2013), (ECtHR, Vallianatos and Others v. Greece)
- 64- (45851/99) (27 April 2000), (ECtHR, Shackell v. the United Kingdom)
- 65- (33290/96) (21 December 1999), (ECtHR, Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal)
- 66- (Series A 94) (28 May 1985), (ECtHR, Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the

- United Kingdom)
- 67- (22723/93, 22724/93 and 22725/93) (9 April 2002), (ECtHR, Yazar and Others v. Turkey)
- 68- (23885/94) (8 December 1999), (ECtHR, Freedom and Democracy Party v. Turkey)
- 69- (133/1996/752/951) (30 January 1998), (ECtHR, United Communist Party of Turkey and others v. Turkey)

ترجمه منابع فارسی به انگلیسی

- 1-Abhary,H. & Pakzad, M. & Mehdipour, M. (2021). The concept and effect of reluctance in civil liability in Iranian and French law. Faslname pajooeshhaye Hoghoogh Tatbigi, 3(25), 1-21. [20.1001.1.22516751.1400.25.3.3.2](https://doi.org/10.1001.1.22516751.1400.25.3.3.2)
- 2-Ahmadinejad, M. & Amin Roaya, Y. (2017). Mahiyate Hoghooghie Doctrine Hashiye Mojaze Tafsir [The Legal Nature of the Doctrine of the Margin of Appreciation]. Nashriye Siyasat Khareji, 2(30), 115-139. [In Persian]
- 3-SharifiTarazkoochi, H. & Mobini, H. (2015). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. Faslname Pajooesh Hoghoogh Omoomi, 44(16), 73-103.
- 4-Azizi, S. & Hosseini mahjoob, H. (2023). The Concept of National Security in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. Pajooeshname Hoghoogh Tatbigi, 1(7), 129-149.
- 5-Karimabadi, M. (2019). Jaigahe Hoghooghie Doctrine Dolatha dar Tafsire Moahedate Beinalmelali [The Legal Position of the Doctrine of States in the Interpretation of International Treaties]. Faslname Beinalmelali Ghanoonyar, 9(3), 343-370. [In Persian]
- 6-Moosazadeh, R. & Sobhani, M. & SharifiTarazkoochi, H. & Mansoori, S. (2020). Mafhoom va Jaigahe Salahdid dar Hoghoogh Beinalmelal [The Concept and Position of Appreciation in International law]. Faslnameye Elmi Tahghighat Hoghooghi Azad, 47(13), 1-23. [In Persian]
- 7-Mousavi, F. & Amin Roaya, Y. (2014). A Study on the Jurisdiction of European Countries in Banning Hijab by Relying on the Margin of Appreciation. Nashriye

- Motalea't Zan va Khanevade, 1(2), 93-116. <https://dx.doi.org/10.22051/jwfs.2014.1517>
- 8- Naeemi, M. (2022). The Philosophy of Contract Enforceability: A Comparative Study in the Common Law and Iranian Law. Faslname pajooheshhaye Hoghoogh Tatbighi, 4(26), 110-136.
- 9-Vijeh, M. & pouya, R. (2019). Conflicts between Individual Rights and Public Morality in the European Court of Human Rights Case Law. Faslname Pajoohesh Hoghoogh Omoomi, 62(20), 9-37. <https://doi.org/10.22054/qjpl.2018.27503.1688>

